

Universiteit
Leiden
The Netherlands

**Vrijzinnig noch rechtzinnig : Daniël Chantepie de la Saussaye
(1818-1874) en Jan Hendrik Gerretsen (1867-1923) in de ban van het
ethische beginsel**

Gerretsen, P.W.J.L.

Citation

Gerretsen, P. W. J. L. (2013, October 10). *Vrijzinnig noch rechtzinnig : Daniël Chantepie de la Saussaye (1818-1874) en Jan Hendrik Gerretsen (1867-1923) in de ban van het ethische beginsel*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/21930>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/21930>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/21930> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Gerretsen. P.W.J.L.

Title: Vrijzinnig noch rechtzinnig : Daniël Chantepie de la Saussaye (1818-1874) en Jan Hendrik Gerretsen (1867-1923) in de ban van het ethische beginsel

Issue Date: 2013-10-10

VRIJZINNIG NOCH RECHTZINNIG
DANIËL CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE (1818-1874)
EN
JAN HENDRIK GERRETSEN (1867-1923)
IN DE BAN VAN HET ETHISCHE BEGINSEL

Proefschrift

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof.mr. C.J.J.M. Stolker,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op donderdag 10 oktober 2013
klokke 16.15 uur

door

Paulus Willem Johannus Laurentius Gerretsen

geboren te Utrecht

in 1945

Promotiecommissie

Promotor: Prof.dr. E.G.E. van der Wall

Leden: Dr. F.G.M. Broeyer (Universiteit Utrecht)
Dr. J.W. Buisman
Prof.dr. E.P. Meijering
Prof.dr.Th.M. van Leeuwen

INHOUDSOPGAVE

I OM TE BEGINNEN.....	5
EEN WOORD VOORAF	5
HOOGTIJ VAN DE ETHISCHE RICHTING.....	5
ETHISCH IS NOG NIET ETHISCH	8
TOUR D’HORIZON.....	10
THEOLOGIE ALS WETENSCHAPPELIJK EXPERIMENT	12
VIER CASE STUDIES.....	16
LA SAUSSAYE	17
GERRETSEN.....	19
TOT SLOT	21
II OMWILLE VAN DE HEMEL: DE AARDE - DANIEL CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE ALS ‘EMPIRISCH’ THEOLOOG	24
TWEE ORATIES	24
ALLEEN HET GELOOF	30
GRONINGSE BENOEMINGEN ALS ERKENNING	32
MISKENNING.....	38
EEN EENZAAM STRIJDER	39
‘POLEMISCHE SYMPATHIE’	41
VAN LEIDEN NAAR ROTTERDAM	45
HOGLERAAR?	46
TE LEIDEN?.....	48
TE UTRECHT?	52
THEOLOGIE EEN WETENSCHAP?	56
EEN TIJD VAN GISTING	59
EMPIRISCH OF ETHISCH?	61
NATURALISME	63
NATURALISTISCH OF ETHISCH?	65
NATURALISME VERSUS ETHISCH	69
DE ORATIE VAN LA SAUSSAYE	70
“EVIDENCE BASED THEOLOGY?”	73
WEERKLANK.....	76
DE WET OP HET HOGER ONDERWIJS UIT 1876.....	77
III OMWILLE VAN DE AARDE: DE HEMEL - DANIEL CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE ALS ‘SPECULATIEF’ DENKER	81
‘ERNST EN VREDE’	81
MISKENNING IN HET BINNENLAND	88
ERKENNING IN HET BUITENLAND	90
‘JUBELFEIER’ IN WEZEL.....	91
EREDOCTORAAT	94
GELOVEN ALS ALGEMEEN MENSELIJK VERMOGEN	97
KIRCHENTAG IN BARMEN	103
ALLIANCE EVANGÉLIQUE IN GENÈVE.....	105
ETHISCH VERSUS CONFESIONEEL	107
‘AHNUNG’ ALS ONTLUIKEND GELOOF	109
HUMANISERING VAN HET GELOOF	110
FRIEDRICH SCHLEIERMACHER, GRONDLEGGER VAN DE WETENSCHAPPELIJKE THEOLOGIE	114
BEGRIIP VERSUS IDEE.....	116
THEOLOGIE ALS WETENSCHAP SUI GENERIS	118

CARL DAUB, GRONDLEGGER VAN DE SPECULATIEVE THEOLOGIE	120
SPECULATIEF DENKEN ALS METAFORISCHE TRANSFIGURATIE.....	122
THEOLOGIE ALS APOSTOLAAT.....	125
SPECULATIEF EN ETHISCH: SYNONIEME FENOMENEN?	127
SPECULATIEF WAS NIET ALTIJD SPECULATIEF	130
EEN ATYPISCHE HOLLANDER.....	132
IV VAN LA SAUSSAYE NAAR GERRETSEN - EEN INTERMEZZO	133
LA SAUSSAYE	133
GERRETSEN.....	135
V OM DE ZEKERHEID VAN HET GELOOF - JAN HENDRIK GERRETSEN IN HET BRANDPUNT VAN DE STRIJD OM DE MODERNE BIJBELKRITIEK	141
EEN BOM IN DE HAAGSE HERVORMDE GEMEENTE?.....	141
EEN COMPLEX VERHAAL.....	142
OPMARS VAN DE CONFESSIONELEN.....	142
VOORGESCHIEDENIS	147
ABRAHAM KUYPER IN DE AANVAL	148
EEN BLINDGANGER UIT 1896	151
WEINIG WEERKLANK	153
SCHRIEKE EN ZEYDNER	155
OUVERTURE VAN HET HAAGSE CONFLICT	159
WAT BEWOOG CRAMER?	162
BIJBELKRITIEK OP DE KANSEL.....	163
GERRETSEN SPREEKT ZICH UIT.....	164
CRAMER EN GERRETSEN: EENDER EN ANDERS.....	167
DIAKENEN ROEREN ZICH.....	171
GERRETSEN IN 'T NAUW.....	173
KERKELIJKE HEREN ONDER ELKAAR	175
RADICALE DIAKENEN DELVEN HET ONDERSPIT	177
HET STRIJDTONEEL VERLEGD NAAR DE KERKENRAAD	178
EEN MOTIE VAN TREURNIS	179
DE MOTIE BLIJFT HANGEN.....	179
EEN TOORNENDE DIAKEN.....	180
DE RUST WEERGEKEERD?	183
GELOOF EN BIJBEL BIJ GERRETSEN	184
SCHRIFTUURLIJK.....	189
MARIA EN PAULUS.....	192
EEN KRITISCHE CATECHISANT.....	193
VI OM GOD TE KENNEN - JAN HENDRIK GERRETSEN ALS THEOLOGISCH AVANTGARDIST	195
EEN OMSTREDEN BENOEMING.....	195
HEGEMONIE VAN DE ETHISCHE THEOLOGIE	195
KUYPER IN DE AANVAL.....	196
EEN EERSTE BRES.....	197
CONFESSIONALISERING VAN DE THEOLOGIE	197
EEN VERDEELDE FACULTEIT	199
HEEMSKERK TREKT ZIJN EIGEN SPOOR.....	201
WILHELMINA INTERVENIEERT	201
UNIVERSITEIT OF SEMINARIE?.....	203
ETHISCH OPNIEUW BUITENSPEL	206

EEN EERDERE VOORDRACHT	207
THEOLOGIE ALS WETENSCHAP	211
TUSSEN HISTORICUS EN THEOLOOG	213
GEEN KERKELIJKE LEER	219
VAN HISTORICUS NAAR THEOLOOG.....	221
PROFESSORAAL OF PROFETISCH?	225
TERUG NAAR DE VOORDRACHT VOOR HET PROFESSORAAT IN UTRECHT.....	228
OPNIEUW RECHTVAARDIGMAKING	229
ZO MICRONIUS, ZO RECHTVAARDIGMAKING	230
WAARDERING	233
EEN OPMERKELIJKE BENOEMING.....	236
GERRETSEN ALS DOGMATICUS	241
SPECULATIEF DENKER.....	246
WETENSCHAPPELIJKE ATTITUDE.....	247
WORSTELING MET DE ENGEL	248
VII OM TE EINDIGEN- ENIGE NABESCHOUWINGEN	250
IN DE BAN VAN HUN BEGINSSEL.....	250
ETHISCH: EEN THEOLOGISCH REVEIL	251
CHRISTOCENTRISCH.....	254
EEN ‘DRIEDIMENSIONALE’ VISIE	256
ANAGOGISCHE TRADITIE.....	257
HET ETHISCH REVEIL: EEN ‘PARADIGM SHIFT’?.....	263
IN DE BAN DOOR HUN BEGINSSEL.....	264
TOT SLOT	267
SUMMARY	269
KORTE LEVENSSCHETSEN	273
DANIËL CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE	273
JAN HENDRIK GERRETSEN	274
GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN.....	275
OPENBARE ARCHIEVEN	275
PARTICULIERE ARCHIEVEN	276
GERAADPLEEGDE LITERATUUR.....	277
INDEX VAN NAMEN	302
CURRICULUM VITAE.....	3029